

Коник Мар'яна Михайлівна,

магістр філософії,

аспірантка кафедри філософії, соціології та політології

імені професора Валерія Скотного

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

orcid.org/0000-0002-7458-3179

maranakonik48@gmail.com

ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ: АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У статті розглянуто питання технологічного прогресу у його глобальних масштабах, виявлено неоднозначність процесу, що поєднує позитивні та негативні прояви (втручання техніки та технологій у життя особистості, що загострює питання «рабства», зникнення людського, катаклізми). Зауважено, що спільним знаменником усіх викликів сучасного світу є антропологічний вимір. Із застосуванням найсучасніших технологій штучного інтелекту можна випрацювати модель подолання економічної, екологічної чи іншої кризи, проте рішення прийматиме людина.

Піддаючи філософській рефлексії досвід ХХ століття, прослідковано особливе загострення питання людини: від «антропологічного повороту» до «смерті людини». Звідси випливають проблеми із самовизначення сучасної людини, яка у своїй буттєвій розгубленості намагається самореалізуватися.

У центр уваги потрапляє проблематика світоглядних орієнтирів сучасної людини, яка, відкидаючи трансцендентне, творить закритий всесвіт за логікою її природних потреб. Погляд у вічність замінюється моментом релаксації, нігілізмом. Людина починає завантажуватися різними повсякденними справами, входить у «стурбоване» ставлення до всього і перетворюється на «Воно» – дещо посереднє, бо прагне «жити як всі» або ж зміщує повсякденну реальність в інформаційний простір. У варіанті віртуалізації відбувається відрив свідомості особистості від реальності, симуляція чуттєвих даних, занурення в «інший світ». Віртуальна реальність – більше ніж технологія, це – вираження сучасних тенденцій культури, які впливатимуть на естетичний досвід людства у майбутньому.

Висвітлено основні аспекти втрати людського, породжені сутнісними змінами особистісного світу, зовнішнього світу, суспільства. Висловлюється ідея, що відповіддю людини на виклики сучасного світу є пошук цілісного Я через «занурення» у культуру, пережиття особливого духовного досвіду, що дає змогу «побачити» закон світового буття, завдяки творчому осягненню світу відчутти гармонійний взаємозв'язок та єдність сущого, через відчуття кожного факту буття, в будь-якій деталі нашого існування розкрити абсолютне, вічне.

Підсумовуючи, зауважено: шлях становлення особистості – процес діалектичний, відповідальний та найголовніше – самостійний. Найсучасніші інженерні проекти щодо модифікацій людини, що практично втілюються, не лишень залишаються зовнішніми маніпуляціями щодо людини як об'єкта, але й не виходять за межі органіки людини, а класична філософська проблематика не втрачає своєї актуальності.

Ключові слова: філософська антропологія, Я, трансгуманізм, постгуманізм, масове суспільство, технології, культура.

Konyk Maryana,

Master of Philosophy,

Ph.D. Student at the Department of Philosophy, Sociology,

and Political science named after Prof. Valeriy Scotniy

Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University

orcid.org/0000-0002-7458-3179

maranakonik48@gmail.com

CHALLENGES OF THE MODERN WORLD: THE ANTHROPOLOGICAL DIMENSION

The article deals with the issues of technological progress on a global scale and the ambiguity of the process, which combines positive and negative manifestations (intervention of technology and technologies in the life

of personality, exacerbating the issue of “slavery”, disappearance of humans, cataclysm). It is noted that the common denominator of all the challenges of the modern world is an anthropological dimension. With modern artificial intelligence technologies, a model of overcoming economic, environmental, or other crises can be worked out; however, a person will decide.

Explaining the experience of the twentieth century, a special aggravation of the issue of man was traced from the “anthropological turn” to “death of man”. Hence, problems with the self-determination of the modern man who tries to self-realize his existence.

The focus comes with the problem of modern man’s worldviews, who rejects the transcendent and creates a closed universe according to the logic of its natural needs. The look into eternity is replaced by the moment of relaxation, nihilism. A person begins to load different everyday business, enters a “concerned” attitude to everything, and turns into “it” – mediocre because he wants to “live as everyone” or shifts everyday reality into the information space. In the variant of virtualization, there is a separation of personality consciousness from reality, simulation of sensory data, and immersion in “another world”. Virtual reality is more than technology, and it is an expression of current tendencies of culture that will influence the aesthetic experience of humanity in the future.

The essential changes of the personal world, the outside world, and society generate human loss. The idea is that answer a person to the challenges of the modern world, the search for a holistic self through “immersion” in culture, the experience of unique spiritual experience, which enables one to “see” the law of world being through the creative comprehension of the world to feel the harmonious relationship and unity of things, due to the feeling of every fact of being, in any detail of our existence to reveal the absolute, eternal.

Summing up, it is noted: the path of personality – the process of dialectical, responsible, and most importantly – independent. The most current engineering projects for practically embodied human modifications remain not only external manipulations about man as an object but do not go beyond human organic matter, and classical philosophical issues do not lose their relevance.

Key words: philosophical anthropology, I, transhumanism, posthumanism, mass society, technologies.

Постановка проблеми. У ХХ столітті відбулось два великих переломи у світогляді людей, коли «маргінали» відіграли важливу роль у розвитку культури. Йдеться про злам епох ХІХ та ХХ століття, а також період після Другої світової війни.

Початок ХХ ст. фіксує зміну становища людини, яка втратила своє привілейоване положення у світі, усвідомлює свою проблематичність, не має цілісного уявлення про людину, то ж філософи намагались з’ясувати, що власне робить людину людиною. Внутрішнім поштовхом до «антропологічного повороту» стала потреба самовизначення людини.

Характерною рисою філософської антропології стане визначення буття через його протиставлення тваринному буттю.

Лейтмотивом екзистенціалізму є опис граничного буття як реальності, що піднімається над повсякденним буттям.

Персоналізм наполягатиме на тому, що вирішальним для людини є не її властивості, а те, що вона є особа, точніше особистість.

Вчення З. Фрейда неспростовно довело, що людину та її поведінку не можна звести до розумових розрахунків, людина постає значно складнішою, ніж це видавалось класичній культурі.

«Смерть людини» як антропологічний проєкт логічно розгорнувся після смерті бога. Образ

людини втрачає трансцендентальний вимір. Людина згубила джерело своєї ідентифікації.

М. Фуко констатує «смерть» картезіанського суб’єкта як історичної моделі суб’єктивності, наполягаючи на деконструюванні раціоналістичної метафізики.

Постмодерн «заборонить» самовизначення та самоідентифікацію людини з якимось граничним «образом людини», за яким стояла би певна фундаментальна онтологія і чіткі світоглядні детермінації. Тому «мовні ігри», які стають полем для осмислення всіх когнітивних та дискурсивних форм, не мають обов’язкового або нормативного характеру, вони не підпорядковані правилам і нормам. Вони є довільними, як довільний вибір людини, її емоційні переживання та вітальні потреби.

Відбувається заперечення, що людині притаманна загальна чи єдина природа, конститується образ людини, яка підпорядкована імпульсам підсвідомого та всіякого роду безособовим структурам.

Постмодернізм, який відзначається плюралізмом у релігійному відношенні та релятивним відношенням щодо таких понять, як істина, смисл, бог, добро, краса, все ж не зміг остаточно зруйнувати духовно-релігійних шукань людини, хоч і значно змістив їх з наміченого, прокладеного традицією шляху.

Закономірним продовженням постмодерного дискурсу стане поширення ідей постгуманізму та трансгуманізму. І виникає питання: це сучасна альтернатива чи протест класичній гуманістичній думці? Загроза цих ідеологій, втілених у життя через технологічний інструментарій, в «ущербленості» людського буття, зведення до матеріалу, об'єкта, руйнування не редукованих до біології людських цінностей.

Наприкінці ХХ – поч. ХХІ ст. відбулась глобальна тектоніка і радикальні метаморфози людини. Постає питання: яким бачиться майбутнє у ситуації «пост» людини? Деякі ескізи антропологічного форсайту зустрічаємо у Фукуями, М. Епштейна та інших.

Отже, антропологічний вимір простежується у глобальних кризових явищах сьогодення (економічних, екологічних, соціальних...), які кидають виклик сучасній людині. Тлумачення поняття виклику у А. Тойбні пов'язане із загрозою існуванню цивілізації. А серед вертикальних та горизонтальних розколів цивілізацій найглибший розкол відбувається у людській душі, що виражається у житті суспільства. Проте виклик стимулює розвиток, пошук відповідей і вихід на новий рівень.

Мета статті – здійснення філософсько-культурологічного аналізу антропологічного виміру викликів сучасного світу та обґрунтування позиції, що культура – підґрунтя, на якому сучасна людина знаходить шляхи виходу з криз.

Аналіз наукових джерел. Думка автора у статті формується на першоджерельній базі праць М. Шелера, Х. Плеснера, М. Гайдеггера, З. Фрейда, К. Леві-Стросса, М. Фуко, Е. Фромма, Х. Ортега-і-Гассета, Р. Гвардіні, М. Бубера.

Виклад основного матеріалу статті. Проблема людяності людського буття Мартін Бубер розрізняє як два типи епох – епохи облаштованості та епохи безпритульності: якщо для першого типу характерне відчуття Всесвіту своїм власним житлом, то в епоху безпритульності людина відчуває себе не вкоріненою та полишеною у голому полі. Ці типи засвідчують факт наявності у людському відношенні до світу цих двох варіантів.

Антропологічна проблематика тому на початку ХХ ст. досягає «зрілості», що «людина нового часу втратила відчуття своєї облаштованості у світі». М. Бубер виділяє фактори, які спричинили загострення відчуття самотності, – руйнування старих органічних форм

суспільного життя, які хоча можуть зберігати свою зовнішню оболонку, але руйнуються зсередини, втрачаючи сенс і духовну міцність. Нові суспільні форми і людські взаємозв'язки, які вони породжують, не дають відчуття стабільності. І як тільки людина відсторонюється від суєти, увійшовши у «клоно реального життя, вона відразу пізнає усю глибину самотності, а опинившись віч-на-віч з питаннями свого буття, переживає глибинність людської проблематики.

Другий фактор, за визначенням М. Бубера, – фактор історії духу, точніше душі, дії якого несуть руйнівний характер. Особливість нашої кризи –відірваність людини від її творинь.

Фіксується зміна у відношенні людини до предметів, які вона створила. «Ця хвороблива кульгавість людської душі» проявилась у трьох взаємопов'язаних сферах життя: сфері техніки, яка за задумом повинна бути інструментом, певним доповненням людських рук, але людина перетворилась на додаток техніки, дрібну деталь; сфері господарства, у якій з-під контролю людини вийшов процес виробництва і споживання; сфері політичної практики, адже людина в жахіттях Першої світової війни по обидві сторони виявляла, що перебуває у владі ірраціональних сил, які несуть знищення живому.

Дії людини щодо оволодіння природою та соціальний розвиток привели до антропологічної кризи, тобто людина як активний суб'єкт історії опинилась у пастці своєї могутності. Про це пише С. Б. Кримський: «Науково-технічний прогрес обернувся екологічною кризою, наслідки якої тепер важко прогнозувати. Могутній розвиток науки породив загрозу ядерного Армагеддону. Антична любов до істини була скомпрометована цинізмом знання, звільненого від моральних горизонтів. І головне – буття як вищий дар долі перетворили на інструментальний засіб технічної стратегії людства, на предмет виробничої перебудови. Втрачається благоговіння перед сушим, повага до нього та відповідальність за буття... Навіть природу розглядають як сировинну базу чи поле розважальної індустрії туризму» (Кримський, 2010, с. 282).

Впродовж історичного розвитку людство супроводжували економічні, технічні інновації, які змінювали людське буття. Проте відбувались не так масштабно і повільніше. І парадокс, що загибель людства можлива від шоку, стану

психологічного оніміння, який відчувають люди від змін нової реальності (О. Тофлер).

Найвищою метою людини повинні бути не підпорядкування зовнішній силі, а реалізація свого внутрішнього потенціалу і розвиток своєї особи. Якщо індивідуум рухається до реалізації свого «Я» і не звертає уваги на сторонні спокуси, то поступово він залучається до позитивної свободи, а його антисоціальні устремління сходять нанівець. Позитивна свобода припускає те, що індивідуум максимально повно реалізує свої здібності і при цьому веде активний спосіб життя, повний спонтанних проявів (Е. Фром). Однак отримання свободи – не гарантія її відповідальної реалізації.

Бунт мас – основне явище, яке спостерігається у XX столітті і було підготовлене попередніми епохами. Із нього випливають трансформації, які кардинально змінюють структуру суспільства. Суспільство стає масовим, оскільки у ньому переважає новий тип людини – масова людина. Ідея зрівняння (усереднення) свідчить про те, що якісний рівень життя насправді знижується, хоча рівень пересічного життя і зростає. Розрив із культурною традицією, що спостерігається у ставленні до звичних норм і стандартів, репрезентує замкненість цього періоду, який видається новим дитинством, новим початком, який немає історичного підґрунтя.

«Людина маси» – це не соціальне і не класове, а суто психологічне поняття. Панування масової людини – пряма загроза для існування західної цивілізації. Ось як Ортега-і-Гассет визначає масову людину: «Маса – кожний, хто сам не дає собі обґрунтованої оцінки – доброї чи злої, а натомість почуває, що “такий, як усі”, і проте тим не переймається і навіть задоволений почуватися тотожним із іншими» (Ортега-і-Гассет, n.d.).

Щоб визначити природу «сучасної маси», Ортега-і-Гассет вдається до аналізу її природи. В цьому аспекті він вказує, що, на відміну від маси попередніх епох, сучасна масова людина – це суміш: власне маси, вплив якої є найзначнішим; людини-спадкоємця, в якій поєднуються шляхтич (аристократ) і «розпещена дитина». Саме з такого поєднання цих «складників» філософ виводить такі її риси і уподобання, як: гордовитість, нахил робити з ігор і спорту центральне заняття свого життя; культивування тіла – гігієнічний режим і дбайливість у одязі;

брак романтики у відношенні до жінки; інтелектуальні розваги; воління життя під абсолютним авторитетом, ніж під режимом вільної дискусії. Основна властивість маси – її інертність. Можна відзначити три якості, які яскраво її характеризують: відчуття легкості і надміру життя; відчуття власної переваги і сили, вважає свій інтелектуальний рівень більш ніж достатнім; втручається всюди, нав'язуючи свою вбогість в усіх сферах.

Розвиваючи тему «масової людини», Р. Гвардіні наголошує, що людина, яка належить цьому типу, є прямою протилежністю «класичній особистості». Однак це не привід, підкреслює Гвардіні, обмежуватися лише негативними оцінками нової людської структури. Звичайно, такий тип людини ще не має ніякої традиції, більше того, він змушений пробивати собі дорогу наперекір ще значущим традиціям і проявляється зараз в основному у своїх негативних властивостях.

Мислитель визнає, що для нового типу людини дійсно характерно прагнення залишатися анонімною, не виділятися з маси, не акцентувати своєрідність своєї індивідуальності. Він згоден і з тим, що існує небезпека розчинення окремої людини в безособових системах. У цій ситуації поступово зникає відчуття власного буття людини і недоторканість сфери «особистого», що лежало в основі соціальної поведінки. Все частіше з людиною поводяться як з об'єктом, і це сприймається як щось саме собою зрозуміле: починаючи з незліченних форм адміністративного обліку та статистики і закінчуючи планомірним насильством над окремими людьми і цілими соціальними групами. У суспільствах XX в. це стає нормальною формою державного управління, і сучасна людина, своєю чергою, сприймає це як щось нормальне. Вона не має особливого бажання жити за власною ініціативою. Подібна свобода не несе для неї початкової цінності. Для неї природно вбудовуватися в організацію, залишатися анонімною, немов самотність і автономія особистості є чимось непристойним. Навіть соціальна еліта в цьому сенсі не є винятком: вони не є творчими особистостями у старому сенсі слова, лише доповнюючи безособистісну масу інших, хоч у соціальному цілому вони виконують інші функції.

Взаємодіючи із глобалізованим світом, людина покликана дати відповідь на сучасні виклики, вибравши свій духовний шлях. Пошук – процес діалектичний, що охоплює

сутнісні риси особистості, вольові зусилля у здійсненні людиною свідомого відповідального вибору, а відповідно, впливає на формування долі держави, світові процеси загалом.

Згадаймо слова Хосе Ортега-і-Гассет про життя людини у світі: «Життя – це хаос, дика пуша, плутанина. Людина губиться в ньому. Та її розум реагує на це відчуття катастрофи й розгубленості: розум працює, щоб знайти в пуші «стежки» й «дороги», тобто ясні і сталі уявлення про Всесвіт, незаперечні переконання щодо того, якими є речі і світ» (Хосе Ортега-і-Гассет, 2002, с. 76). Порятунком від катастроф, на думку філософа, у культурі, яку отримують від попередніх поколінь або творять самостійно. «Культура – це доконечна потреба всього життя, основоположний вимір людського існування так само, як руки – неодмінний атрибут людини» (Ортега-і-Гассет, 2002, с. 97). Цивілізація коливається між поверненням у рай – через мистецтво або милування природою – і діяльністю, в якій поєднані наукові знання і технічні досягнення, як «гуманізацією» всесвіту (О. Клеман).

Розвиток індивідуальної свідомості це і є долучення особистості до духовної скарбнички людства загалом. Через подолання протиріч, що накопичились в історії, свідомість може зробити внесок у скарбничку. Особистість у процесі навчання, виховання сприймає, «живиться», вбирає людську історію у формах, в яких наче застиг потік історії людства, щоб

скипіти та перелитись у нові форми, вони стають його формами, у яких відбувається мислення і чуттєво-емпірична діяльність. Кожен витвір – опредметнений і відчужений від людини дух, то і предметний світ культури – це ідеальний світ духу, свідомості видимо втілений.

Задумуючись над тим, у чому полягає людське у людині, Р. Гвардіні відповідає: у тому, щоб бути «обличчям». Бути покликаним Богом; бути готовим відповідати за свої вчинки і вступати у дійсність, керуючись внутрішніми силами, які спонукають. Саме це робить людину єдиною. Саме таке «обличчя» і може послужити опорою для нового образу людського буття, яке становить завдання сучасності. І формується воно у суб'єкт-суб'єктних стосунках небайдужої діяльності.

Висновки. Особливо загострено звучать виклики сучасного світу, які носять глобальний характер. На жаль, найновітніші інформаційні та інші технології не зможуть вирішити актуальну духовну кризу. Її антропологічний вимір спонукає людину до усвідомлення проблематичності ситуації та віднаходження відповідей. Культура – підґрунтя, на якому плекається небайдуже ставлення людини до світу, зростає цілісне Я. Людський рід наче прокидається, коли народжується дитя, яке, зростаючи, через культуру долучається до людства. Суб'єктивність спрямована зовні і у взаємному визнанні суб'єктивності зустрічаються особистості – у спільній діяльності, любові.

Список використаних джерел:

1. Бубер М. (2012). Я і ти. Шлях людини за хасидським вченням. Київ : Дух і літера.
2. Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі. (2009). Київ : ТОВ «XXI століття: діалог культур». 404 с.
3. Кримський С.Б. (2010). Про софійність, правду, смисли людського буття. *Збірник науково-публіцистичних і філософських статей*. Київ. 464 с
4. Ортега-і-Гассет Х. (2002). Ідея Університету: Антологія. Львів : Літопис. 304 с.
5. Хосе Ортега-і-Гассет. Бунт мас. (n.d.). URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3813> (дата звернення: 15.06.2023).

References:

1. Buber, M. (2012). *Ya i ty. Shliakh liudyny za khasyds'kym vchenniam* [Me and you. The path of man according to Hasidic teachings]. Kyiv: Dukh i litera [in Ukrainian].
2. *Informatsiine suspilstvo u sotsialno-filosofskii retrospektyvi ta perspektyvi (2009)* [Information society in socio-philosophical retrospect and perspective]. Kyiv: TOV «XXI stolittia: dialoh kultur» [in Ukrainian].
3. Krymskyi, S.B. (2010). *Pro sofijnist, pravdu, smysly liudskoho buttia: Zbirnyk naukovo-publitsystychnykh i filosofskykh statei* [About wisdom, truth, the meaning of human existence: A collection of non-fiction and philosophical articles]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Orteha-i-Hasset, Kh. (2002). *Ideia Universytetu: Antolohiia* [The Idea of the University: An Anthology]. Lviv: Litopys [in Ukrainian].
5. Khose Orteha-i-Hasset. *Bunt mas* [Rebellion of the masses]. (n.d.). [ukrlib.com.ua](https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3813). Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=3813> [in Ukrainian].